

The Analysis of the intended and implemented curriculum in junior high school (According to UNESCO's elements in Peace education)

Haniyah Hajizade, Morteza karami

¹Assistant professor, Department of Educational Science, Ferdosi Mashhad University, Mashhad, Iran

²M.A. Educational planning, Mazandaran University, Mazandaran, Iran

Abstract

The present research is carried out to study about the "intended curriculum" and "implemented curriculum" in junior high school based on UNESCO's elements in education. These elements are of seven types as: Human Right and Democracy, Cooperation and Solidarity, Preservation of Cultures, Self and others, Internationalism, Protection of the Environment and Spirituality. The present study is one of descriptive and content analysis type. The data-collection tools in the first part include checklist. In second part teacher behavior observation checklist was used which was researcher-made checklist and its validity and reliability have been confirmed. The research sample, in the first part, includes all the contents of Social science, Persian literature, and Theology and History books in the three grades of junior high school. In the second part, based on stratified random sampling, 60 social science classes in Uremia schools were chosen for the study. For the content analysis, Shannon Entropy Method is used and descriptive and inferential statistics of T-test and variance analysis are used to analyze the implemented curriculum data. The results in content analysis part show that UNESCO peace education elements, in the above - mentioned books, are not, too much, taken into account. The most field of attention is on Cooperation and Solidarity elements which are most frequent in Social science books and least frequent in History books. The least attention, however, is paid to democracy and nature protection which in social and religious books, it is possible to keep track of them but we cannot say the same for literature. The Teacher behavior observation checklist results show that teachers function, lower than average in teaching-learning skills regarding teaching peace. They functioned only in Spirituality on average.

Keywords: Peace education, intended curriculum, implemented curriculum, UNESCO's seven elements, junior high school

تحلیل برنامه درسی قصد شده و اجرا شده دوره راهنمایی بر اساس مؤلفه‌های آموزش صلح یونسکو

هانیه حاجی‌زاده، مرتضی کریمی*

^۱استادیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران

^۲آرکشناسی ارشد برنامه‌ریزی آموزشی، دانشگاه مازنداران، مازنداران، ایران

چکیده

هدف این پژوهش بررسی برنامه درسی قصد شده و اجرا شده راهنمایی تحصیلی بر اساس مؤلفه‌های هفت گانه مورد نظر یونسکو در زمینه آموزش صلح است. این مؤلفه‌ها عبارتند از: حقوق بشر و دموکراسی، تعاون و همبستگی، حفظ فرهنگ‌ها، خود و دیگران، انترناسیونالیسم، حفاظت از محیط زیست و معنویت. روش پژوهش در بخش تحلیل برنامه درسی قصد شده تحلیل محتوا و در قسمت تحلیل برنامه درسی اجرا شده از نوع تحقیقات توصیفی - پیمایشی است. ابزار جمع‌آوری اطلاعات دو چک لیست محقق ساخته جهت تحلیل محتوا و مشاهده رفتار معلم بود. نمونه پژوهش در بخش اول شامل محتوای کلیه دروس کتاب‌های اجتماعی، فارسی، دینی و تاریخ سه پایه مقطع راهنمایی بوده است. همچنین در بخش دوم، از طریق نمونه‌گیری تصادفی - طبقه ای، ۶۰ کلاس درس تعلیمات اجتماعی مدارس شهر ارومیه به عنوان نمونه تحقیق انتخاب شده است. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات بخش تحلیل محتوا روش آنترپوی شانون و قسمت برنامه درسی اجرا شده آمار توصیفی و استنباطی آزمون t تک گروهی و تحلیل واریانس مورد استفاده قرار گرفته است. نتایج این پژوهش در بخش تحلیل محتوا نشان می‌دهد که مؤلفه‌های آموزش صلح یونسکو در کتاب‌های درسی مورد نظر چندان مورد توجه نبوده است. بیشترین توجه مربوط به مؤلفه تعاون و همبستگی است که در محتوای دروس کتاب اجتماعی دارای بیشترین فراوانی و در محتوای دروس کتاب تاریخ دارای کمترین فراوانی است. همچنین کمترین میزان توجه، مربوط به مؤلفه‌های دموکراسی و حفاظت از محیط زیست است که کتب اجتماعی و دینی بیشترین و کتاب فارسی کمترین دروس را به مؤلفه دموکراسی اختصاص داده است. نتایج به دست آمده از چک لیست مشاهده رفتار معلم نیز حاکی از آن است که معلمان در انجام مهارت‌های یاددهی - یادگیری لازم در زمینه آموزش صلح ضعیف‌تر از حد متوسط عمل می‌کنند و تنها در مؤلفه معنویت معلمان در حد متوسط عمل کرده‌اند.

واژگان کلیدی: آموزش صلح، برنامه درسی قصد شده، برنامه درسی اجرا شده، مؤلفه‌های هفت گانه یونسکو، مقطع راهنمایی

مقدمه

ریردون (Reardon, 2002) بر این باور است که هدف اصلی آموزش، افزایش دادن درک و بینش جهانی است که همه افراد را قادر می‌سازد همانند یک شهروند جهانی رفتار کنند و شرایط موجود را از طریق ایجاد تغییر در ساختارهای اجتماعی جامعه متحول سازند. از این رو می‌توان گفت که این بینش و تمایل به تغییر در کانون مبحث آموزش صلح قرار دارد. لذا آموزش برای صلح باید بر تمامی بخش‌ها و ابعاد زندگی مدرسه اعم از یادگیرندگان، معلمان و مدیران نفوذ کند. سازمان یونسکو آموزش صلح را جهانی مطرح کرده، معتقد است که همه کشورها در کره زمین به صلح نیازمندند و باید به صلح فکر کنند و راه‌های استقرار آن را بیابند (2003). آموزش صلح حیطه گسترده‌ای است که آموزش‌های دیگر از جمله آموزش محیطی (Environment education)، آموزش حقوق بشر (Human right education) و آموزش بین‌المللی (International education)، آموزش خلع سلاح (Disarmament education) مرتبط با آن است (Bagabati, 2006). هاریس (Harris, 2004) نیز در تأیید این موضوع آموزش صلح را شامل پنج مقوله می‌داند: آموزش بین‌المللی، آموزش توسعه (Development education)، آموزش محیطی و آموزش حل تعارض (Conflict resolution education).

با توجه به اهمیت آموزش صلح، دهه ۲۰۱۰ - ۲۰۰۰ از سوی سازمان ملل به عنوان دهه بین‌المللی فرهنگ صلح (Conflict resolution education) و عدم خشونت نام گذاری شده است (Keramati, 1378). اهمیت آموزش صلح در جهان امروز تا حدی است که انجمن تخصصی با عنوان مؤسسه بین‌المللی آموزش صلح تأسیس شده است و هر سال با گرد هم آوردن متخصصان سرتاسر جهان، موضوعات مرتبط با صلح را مورد بررسی قرار می‌دهد (Jenkins, 2008).

کاربست آموزش صلح در برنامه درسی مدارس موجب می‌گردد تا نقش معلم در کلاس درس دستخوش تغییر اساسی شود (Hoepper, 2002). معلمان باید الگویی را برای ترویج بردباری و سازگاری آن با هرنوع توانایی و درک آنها را در کلاس درس بیاموزند تا از این طریق دانش‌آموزان یاد

صلح، یکی از آرمان‌های مهم جهانی است. در تعریف مفهوم صلح حداقل دو برداشت متفاوت را از صلح در جوامع مختلف می‌توان بیان کرد. یک برداشت به معنی عدم وجود جنگ یا برخورد است. اما در برداشت دوم، صلح عبارت از است تلاش برای ایجاد جامعه ای برابر که در آن کرامت و شان انسانی مورد توجه قرار گیرد، همکاری و مشارکت ترویج گردد، افراد نیازهای فیزیکی، اجتماعی و روان‌شناختی خود را به طور صلح آمیز دنبال نمایند. این همان چیزی است که از محتوای کتاب‌های درسی انتظار می‌رود تا در ترویج آن بکوشند (Fujikane, 2003). فرهنگ صلح زمانی برای شهروندان جهان اهمیت پیدا می‌کند که آن را به عنوان یک مسئله جهانی درک کنند و مهارت‌هایی را برای حل تعارضات و کشمکش‌ها کسب نمایند و بتوانند مطابق با استانداردهای بین‌المللی حقوق بشر و برابری زندگی نموده، بتوانند تنوع فرهنگی را درک کرده، به سایرین احترام بگذارند. البته چنین یادگیری تنها می‌تواند با آموزش سیستماتیک برای صلح دست یافتنی باشد (Libby, 2003). بر این اساس، می‌توان بیان نمود که برنامه‌های آموزش از طریق آموزش رسمی یا غیر رسمی می‌توان اثر شگرفی بر دستیابی به صلح داشته باشند (2006 Bhagabati). یونسکو (2008) نیز آموزش کیفی را عامل اصلی اشاعه و ترویج صلح می‌داند و در این زمینه تجدید نظر در محتوای کتب درسی، برنامه‌ها و مواد آموزشی مربوط به نظام‌های آموزش رسمی و غیر رسمی را ضروری می‌داند (Jenkins, 2007). در مفهوم شناسی آموزش صلح بین آموزش درباره صلح و آموزش برای صلح تمایز قائل می‌شود. معنای دوم، مراد واقعی از آموزش صلح است که انتظار می‌رود، نظام‌های آموزشی توجه خاصی به آن داشته باشند. بر این اساس، آموزش صلح به معنی تدریسی در کلاس است که تمایلات افراد به سمت صلح تشویق می‌کند و آنها را با راه‌های غیر خشونت آمیز جهت مدیریت تعارضات مجهز نماید (Hoepper, 2002) هدف غایی آموزش صلح جلوگیری از خشونت و سوق دادن جوامع به سوی فرهنگ صلح است (Stomfay, 2008; Kester, 2010).

یادگیری و وسایل پیش‌بینی شده در برنامه درسی توجه دارد که در یک نظام آموزشی از جانب برنامه ریزان درسی توصیه می‌شود. منظور از برنامه درسی اجرا شده، مجموعه اقدامات و فعالیت‌های یاددهی - یادگیری است که بر اساس برنامه درسی قصد شده و آنچه معلمان از آن برداشت کرده‌اند در محیط واقعی کلاس‌های درس به اجرا در می‌آید» (Ahmadi, 1386).

تنها با بررسی برنامه درسی قصد شده نمی‌توان اطمینان یافت که اهداف مورد نظر واقعاً کسب شده باشد. آیزنر معتقد است که اگرچه برنامه درسی قصد شده ممکن است توسط معیارهای مناسبی ارزیابی گردد، اما برنامه درسی عملیاتی یا اجرا شده ممکن است در عمل هیچ شباهتی به آنچه قصد شده نداشته باشد. زیرا آزمون‌هایی که مدارس از آنها استفاده می‌کنند تنها به ارزیابی برنامه درسی قصد شده می‌پردازد و توجهی به آنچه که در کلاس درس روی داده است ندارد (Eisner, 1994).

در این پژوهش، منظور از برنامه درسی قصد شده محتوای دروس کتاب‌های تعلیمات اجتماعی، فارسی، تعلیمات دینی و تاریخ دوره سه ساله راهنمایی و غرض از برنامه درسی اجرا شده، فعالیت‌های یاددهی و یادگیری معلمان اجتماعی دوره سه ساله راهنمایی است.

به رغم آن که موضوع آموزش صلح به اندازه آموزش ریاضیات، فیزیک و شیمی اهمیت دارد، نظام‌های برنامه ریزی درسی در کشورهای جهان، به ندرت برنامه درسی مستقلی با عنوان برنامه درسی صلح محور تدوین و اجرا کرده‌اند (ghaderi, 1387). هم اکنون، موضوع صلح و امنیت بیشتر در قالب برنامه درسی مطالعات اجتماعی یا تاریخی و به صورت پراکنده و ناکافی ارائه می‌شود.

در همین رابطه، «دال» (Doll) برنامه درسی برای آموزش صلح را هم به محتوای رسمی و فرایندهای از پیش قصد شده و برنامه ریزی شده نسبت می‌دهد و هم معتقد است که اجرای برنامه درسی صلح محور در قالب روش‌های یاددهی - یادگیری امری اجتناب ناپذیر است» (ghaderi, 1387).

بر این اساس، برای شناسایی نقاط قوت و ضعف یک برنامه درسی ضروری است که با روشی نظام‌مند و هم‌زمان

بگیرند حرف دیگران را بشنوند و بپذیرند، تاریخچه گذشتگان را بشنوند و خودشان را برای شنیدن مطالب تازه آماده کنند (Selbi, 2000). مربیان آموزش صلح برای دستیابی به اهداف مذکور در کلاس‌های درس، به شکلی اساسی و جدی به آموزش احترام به دیگران، انعطاف‌پذیری ذهنی، همدلی، دغدغه برای عدالت، رضایت و خشنودی از همکاری با دیگران و حساسیت نسبت به محیط می‌پردازند. بدین ترتیب، دانش‌آموزی که تحت آموزش مؤلفه‌های آموزش صلح قرار می‌گیرد، هم مفاهیم تئوریک را در مورد خطرات خشونت و امکانات صلح می‌آموزد و هم مهارت‌هایی را فرا خواهد گرفت که توسط آنها می‌تواند در زندگی به شکلی غیر خشونت‌آمیز رفتار کند (Perleberg, 2000).

باتوجه به مراتب فوق و نقش ویژه ی آموزش صلح، تامل مجدد در برنامه ریزی درسی مدارس بیش از پیش باید هویدا شود. البته آموزش به تنهایی راهگشا نمی‌باشد اما می‌تواند نقش اساسی در تحول فهم جامعه جهانی داشته باشد. از این رو، بنا به اعتقاد بایر و استالی (Bayer & Staley) ضرورت دارد جامعه آموزشی از نقش و مسئولیت‌های خود در قبال هدایت نسل جدید برای حل مشکلات این جهان پر از خشونت، آگاه گردد (Bayer, E. & Staley, 2003).

برنامه‌های درسی به عنوان قلب نظام تعلیم و تربیت و ابزاری در جهت تحقق اهداف آموزش و پرورش عمل می‌کنند. «برنامه درسی شامل فرصت‌های یادگیری و تجاربی است که با نظارت نظام آموزشی و به منظور ایجاد تغییر مطلوب در دانش‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌های فراگیران طراحی و اجرا می‌شود» (Ahmadi, 1386). آیزنر (Eisner) معتقد است که برنامه درسی با نتایج یادگیری سروکار دارد نه فقط با اهداف از پیش تعیین شده. چون افراد مختلف ممکن است به صور مختلف تحت تأثیر برنامه قرار گیرند (Mehrmohammadi, 1381). طبق نظر آیزنر، در فرایند طراحی، تولید و اجرای برنامه‌های درسی معمولاً از برنامه درسی قصد شده (Intended curriculum) و اجرا شده (Implemented curriculum) سخن به میان می‌آید. «برنامه قصد شده به آرمان‌ها، هدف‌ها، محتوا، روش‌های یاددهی -

و جنگ مورد تحلیل قرار داده است. وی به این نتیجه رسیده است که مجموع مفاهیم موجود در کتب درسی بر مفاهیم صلح بیش از جنگ و خشونت تأکید دارند. بیشترین مفاهیم مرتبط با صلح و جنگ به ترتیب در دروس فارسی، اجتماعی، تاریخ، دینی و جغرافیا عرضه شده است.

بیگدلی (1386) در پایان نامه کارشناسی ارشد خود به بررسی میزان آگاهی مؤلفان کتب درسی و معلمان راهنمایی از مؤلفه‌های آموزش صلح دوره سه ساله راهنمایی پرداخت. نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد که:

- آگاهی معلمان از مؤلفه‌های آموزش صلح در مقطع راهنمایی پایین‌تر از حد متوسط، متوسط و اندک است.

- آگاهی کارشناسان مؤلف کتب درسی مقطع راهنمایی از مؤلفه‌های آموزش صلح در کتاب‌های درسی را به شکل نامطلوبی ارزیابی نمودند و اشاره داشته‌اند که آموزش صلح مؤلفه‌های صلح به صورت هماهنگ در مدارس و محیط زندگی تعلیم داده نشده است و به دلیل یک سری محدودیت‌ها و موانع نمی‌تواند شکل پذیرد.

فلاح نودهی (1386) در پایان نامه دوره کارشناسی ارشد خود به بررسی مؤلفه‌های آموزش صلح یونسکو در کتاب‌های درسی سال اول متوسطه پرداخته است. روش این پژوهش از نوع کیفی است که با استفاده از مثلث سازی که شامل تحلیل محتوای دروس سال اول متوسطه (1385)، تحلیل محتوای اسناد مصوب، سند چشم انداز بیست ساله (1385) و مصاحبه با دبیران می‌شود، انجام گرفته است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که کمیت و کیفیت مؤلفه‌های آموزش صلح یونسکو در کتاب‌های درسی چندان قابل توجه نبوده است. مؤلفه‌های خود و دیگران و انترناسیونالیستی در کتاب‌های فارسی و تعلیمات اجتماعی دارای بیشترین فراوانی بودند.

رضایی (1387) در پژوهش خود به این نتیجه رسید که در محتوای کتاب‌های درسی پایه چهارم و پنجم دوره ابتدایی مؤلفه‌های آموزش صلح و حقوق بشر با وجود حجم گسترده کتاب‌های درسی در مجموع ۵۵ مورد فراوانی به مؤلفه‌های آموزش صلح و تنها ۲۳ مورد به مؤلفه‌های آموزش حقوق بشر اشاره داشته‌اند.

مراحل مختلف برنامه ارزشیابی شوند. مسلماً این گونه ارزیابی جامع و همه سونگر اطلاعات مناسبی را برای برنامه ریزان درسی، معلمان و مدیران فراهم می‌آورد تا بتوانند برای اصلاح و بهبود برنامه در زمینه‌های گوناگون تصمیم‌گیری کنند.

با توجه به اهمیت موضوع آموزش صلح در سطح جهان لازم است تا در مدارس بیشتر به این موضوع پرداخته شود و ضرورت توجه به پرورش انسان‌های صلح طلب و صلح جو بیش از پیش آشکار گردد. بر همین اساس، محقق می‌کوشد تا با انجام این پژوهش راه را برای تأکید بیشتر بر اهمیت صلح چه در محتوا و چه در روش‌های یاددهی - یادگیری مدارس هموار سازد و با نتایجی که به دست می‌آورد وضعیت برنامه درسی کشورمان را بیش از پیش در زمینه آموزش مفهوم صلح برهنگان آشکارتر سازد تا در صورت لزوم با ایجاد تغییراتی در محتوا و روش‌های یاددهی - یادگیری و گنجانیدن بیشتر این موضوع در اهداف مقاطع مختلف تحصیلی به سمت پرورش انسان‌هایی صلح طلب در آینده گام برداریم.

پژوهش‌هایی مختلفی در کشور در زمینه آموزش صلح در نظام آموزش و پرورش انجام شده است که از جمله آنها می‌توان به رضایی (1387)، هاشمی (1387)، کرامتی (1387)، بیگدلی (1386)، فلاح (1386)، قادری (1386)، منافی (1383) اشاره نمود که خلاصه نتایج مهمترین آنها در ادامه آمده است.

در پژوهشی، جایگاه صلح و جنگ در کتب درسی دوره ابتدایی کشور مورد بررسی قرار گرفت (Fathi, 1382) و نتایج حاکی از آن بود که از مجموع مفاهیم موجود در کتاب‌ها بر صلح بیشتر از جنگ و خشونت تأکید شده است.

اخلاقی (1383) در پایان‌نامه‌ای به بررسی میزان هماهنگی و هم‌خوانی برنامه درسی قصد شده و اجرا شده مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان‌های پسرانه شهر تهران پرداخت و دریافت که محتوای برنامه در زمان اجرا در حد زیادی با برنامه قصد شده دنبال شده است.

منافی دستجردی (1383) در تحقیق خود به مفهوم صلح از دید دیگری پرداخته است و محتوای کتاب‌های درسی دوره راهنمایی را به تفکیک مؤلفه‌های آموزش صلح

خود و دیگران (Self and other Cultures)، رعایت حقوق بین‌الملل (Internationalism)، حفاظت از محیط زیست (Protection of the Environment) و معنویت (Spirituality) (2003). تحقیق حاضر تلاش می‌کند تا حضور و نحوه پوشش مفاهیم مذکور را در محتوای کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی، فارسی، تعلیمات دینی و تاریخ دوره سه ساله راهنمایی بررسی نماید. همچنین در این پژوهش به بررسی برنامه درسی اجرا شده در سه پایه مقطع راهنمایی نیز پرداخته می‌شود. بر این اساس، سوال اصلی پژوهشی عبارت است از این که در محتوای کتاب‌های درسی دوره راهنمایی و در برنامه درسی اجرا شده تا چه حد به مؤلفه‌های آموزش صلح توجه شده است؟

روش پژوهش

با توجه به این که تحقیق حاضر قصد ارائه تصویری از برنامه درسی قصد شده و اجرا شده آموزش صلح را در پایه راهنمایی تحصیلی دارد، در هر بخش از روش ویژه‌ای استفاده شده است. روش در بررسی برنامه درسی قصد شده از نوع تحلیل محتوا و برای برنامه درسی اجرا شده، روش توصیفی از نوع پیمایشی است. نظر به این که هدف این پژوهش پیدا کردن مشکلات و نقایص احتمالی برنامه درسی مذکور است و نتایج آن می‌تواند برای بهبود تصمیمات در مورد آن برنامه درسی مورد استفاده قرار گیرد، این تحقیق از نوع کاربردی است.

پژوهش حاضر دارای دو جامعه آماری است. در قسمت برنامه درسی قصد شده، برحسب این که انتظار می‌رود مؤلفه‌های آموزش صلح در محتوای دروس تعلیمات اجتماعی، فارسی، دینی و تاریخ بیشتر گنجانده شود، جامعه آماری شامل محتوای کلیه دروس این چهار کتاب درسی دوره سه ساله راهنمایی است. جامعه آماری جهت بررسی برنامه درسی اجرا شده، کلیه مدارس دخترانه مقطع راهنمایی تحصیلی شهرستان ارومیه است که شامل ۶۱ مدرسه می‌شود.

در بررسی برنامه درسی قصد شده با توجه به محدود بودن تعداد کتب مورد بررسی (۱۲ کتاب)، از نمونه‌گیری صرف نظر شده و محتوای کلیه کتب مورد تحلیل قرار گرفت. در بخش دوم برای انتخاب نمونه مورد نظر برای

جینگ لین (Lin Jing, 2007) در مطالعه‌ای به این نتیجه رسیده است که یکی از چالش‌های قرن ۲۱ ارائه آموزش‌هایی در زمینه دوستی بوده است و هدف باید تربیت شهروندانی باشد که بتوانند صلح را در جهان حاکم سازند. ولی نظام‌های آموزشی و مدارس، مثلاً نظام آموزشی آمریکا در تربیت شهروندان صلح جو کوتاهی نموده، اغلب روی دانش و مهارت‌های دانش‌آموزان تأکید می‌کند بدون این که توانایی آنها را برای دوست داشتن و حمایت دیگران پرورش دهند.

لورافینلی (FinllyLurra, 2003) با بررسی و تجزیه و تحلیل کتاب‌های درسی تاریخ آمریکا به این نتیجه رسیده است که به طور متوسط ۸۹/۱ درصد صفحات کتاب‌ها به موضوع جنگ اختصاص یافته‌اند. در حالی که به طور متوسط فقط ۴/۹۴ درصد صفحات به موضوع صلح پرداخته‌اند (Lin Jing, 2007).

برجیت بروک (Groff Linda, 2000) در مقاله «آموزش صلح در عصر جهانی شدن» به بررسی رابطه آموزش صلح با حقوق بشر پرداخته است و عقیده دارد که آموزش صلح، آموزش حقوق بشر و توسعه را نیز در بر می‌گیرد، ولی به طور کلی آموزش حقوق بشر، پیش زمینه آموزش صلح است. پژوهش حاضر از چند جنبه جدید است. اولاً برای نخستین بار برنامه درسی اجرا شده را در کنار برنامه درسی قصد شده در زمینه آموزش صلح مورد بررسی قرار می‌دهد. ثانیاً جهت تحلیل محتوا معمولاً از طریق فراوانی و آزمون خی دو عمل می‌شود، اما این پژوهش از روش جدید آنتروپی شانون جهت تحلیل محتوا استفاده می‌کند. ثالثاً در پژوهش‌های ذکر شده، بیشتر، مقاطع ابتدایی و متوسطه مورد تحقیق قرار گرفته‌اند و این پژوهش به مقطع راهنمایی اختصاص یافته است.

با توجه به این امر، محقق تلاش دارد تا به تحلیل برنامه درسی قصد شده و اجرا شده مقطع راهنمایی تحصیلی براساس مؤلفه‌های مورد نظر یونسکو درباره آموزش صلح بپردازد. مؤلفه‌های مورد نظر یونسکو عبارتند از: «حقوق بشر و دموکراسی (Human Right and Democracy)، تعاون و همبستگی (Cooperation and Solidarity)، حفظ فرهنگ‌ها (Preservation of Cultures)،

هر مقوله ۵ گویه مطرح شده که جمعاً دارای ۳۵ گویه است. مقیاس این چک لیست ۵ ارزشی بوده که از اصلا=۰ تا خیلی زیاد=۴ گستره داشته است.

از طریق حضور پژوهشگر در کلاس‌های درس تعلیمات اجتماعی (۲۰ جلسه برای هر پایه تحصیلی) تکمیل و اطلاعات مورد نیاز جمع‌آوری شده، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. لازم به ذکر است که در صورت نیاز برای تعدادی از کلاس‌ها دو جلسه مشاهده صورت گرفته است.

جهت تعیین روایی، از روش روایی محتوایی استفاده و نظرات متخصصان اخذ و اصلاحات لازم انجام گردید. برای بررسی و تعیین پایایی ابزار اندازه‌گیری از روش آلفای کراباخ استفاده شد و ضریب آلفای آن $a=0/807$ به دست آمد که بیانگر پایایی بالای ابزار اندازه‌گیری است.

به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها در بخش تحلیل محتوا از روش آنتروپی شانون استفاده می‌گردد. در این روش ابتدا پیام برحسب مقوله‌ها به تناسب هر پاسخ‌گو در قالب فراوانی شمارش می‌شود و بعد بر اساس داده‌های به دست آمده از جدول فراوانی، مراحل زیر باید طی شود.

در مرحله اول، ماتریس فراوانی‌های جدول فراوانی باید به‌هم‌نگار شوند. برای این کار از این رابطه استفاده می‌شود:

$$P_{ij} = \frac{F_{ij}}{\sum_{i=1}^m F_{ij}} \quad (i = 1, 2, 3, \dots, m, j = 1, 2, \dots, n)$$

در مرحله دوم بار اطلاعاتی مقوله j با استفاده از فرمول زیر محاسبه می‌شود:

$$E_j = -k \sum_{i=1}^m [P_{ij} L_n P_{ij}] \quad (j = 1, 2, \dots, n) \quad k = \frac{1}{L_n m}$$

در مرحله سوم نیز با استفاده از بار اطلاعاتی مقوله‌ها ($j=1, 2, \dots, n$) ضریب اهمیت هر یک از مقوله‌ها محاسبه می‌شود. در این مرحله هر مقوله‌ای که دارای بار اطلاعاتی بیشتری باشد، باید از درجه اهمیت (W_j) بیشتری نیز برخوردار باشد که برای محاسبه ضریب اهمیت از این رابطه استفاده می‌شود.

برنامه درسی اجرا شده، از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای استفاده شده است. شهرستان ارومیه دارای دو ناحیه آموزشی است که تعداد مدارس واقع در هر ناحیه تقریباً برابر است (ناحیه یک ۳۲ و ناحیه دو ۲۹ مدرسه). به منظور انتخاب نمونه مورد نظر، از هریک از دو ناحیه این شهر، تعداد ۱۰ مدرسه (جمعاً ۲۰ مدرسه) به صورت تصادفی انتخاب گردید و در هر مدرسه کلاس‌های هر سه پایه مورد مشاهده قرار گرفت. در مجموع ۶۰ کلاس به عنوان نمونه آماری مشاهده شد.

ابزار مورد استفاده در بخش برنامه درسی قصد شده چک لیست مبتنی بر مقوله‌های آموزش صلح بوده، واحد تحلیل آن، دروس کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی، فارسی، تعلیمات دینی و تاریخ مقطع راهنمایی است. به همین منظور، محقق پس از بررسی و مطالعه دروس هریک از کتاب‌ها، با توجه به محتوای موجود در متن و مفاهیم مرتبط با مقوله‌های مورد نظر به تحلیل دروس اقدام نموده است. آن چه که در تحلیل محتوا برای محقق حائز اهمیت بوده، مفاهیم، اشارات مستقیم، تصاویر و مطالب مرتبط با شاخص‌های مورد نظر تحقیق است.

امروزه فنون بسیاری در این باره ارائه شده است که اساس آنها بر درصدگیری از فراوانی مقوله‌ها است. این دسته از فنون دارای مشکلات ریاضی خاص خود است که نتایج آنها را کم اعتبار خواهد کرد. در این پژوهش تلاش شده است تا از روش جدیدی که برگرفته از تئوری سیستم‌ها است، برای پردازش نتایج استفاده شود. این روش، آنتروپی شانون (Shannon Entropy Method) است که پردازش داده‌ها را در بحث تحلیل محتوا، با نگاهی جدید مطرح می‌کند. بر اساس این روش، تحلیل داده‌ها در تحلیل محتوا بسیار قوی‌تر و معتبرتر عمل خواهد کرد (Azar, 1380).

در بخش دوم پژوهش که به بررسی برنامه درسی اجرا شده می‌پردازد، برای جمع‌آوری داده‌ها از چک لیست محقق ساخته مشاهده روش تدریس معلم استفاده گردید و محقق با حضور در کلاس درس و مشاهده فرایند یاددهی - یادگیری به تکمیل آن پرداخته است. این چک لیست با توجه به ۷ مؤلفه آموزش صلح در ۷ مقوله تهیه شده، برای

سؤال اول پژوهش بیان می‌دارد که در محتوای کتاب‌های درسی دوره راهنمایی تا چه حد به مؤلفه‌های آموزش صلح توجه شده است؟ جدول شماره ۲ میزان توجه هر یک از دروس دوره راهنمایی را به تک تک مؤلفه‌های هفت گانه آموزش صلح نشان می‌دهد (همان گونه که پیشتر نیز ذکر شد، مبنای تحلیل هر یک از کتاب‌ها تعداد دروس است).

در بخش دوم، به منظور تجزیه و تحلیل داده‌های به دست آمده از فرم چک لیست مشاهده روش تدریس معلم، از روش‌های آمار توصیفی شامل فراوانی، درصد و میانگین و روش‌های آمار استنباطی شامل آزمون t تک گروهی و آزمون تحلیل واریانس استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های مربوط به برنامه درسی قصد شده

جدول ۱ - گویه‌های چک لیست مشاهده

نوع	فعالیت‌های یاددهی - یادگیری	نوع	فعالیت‌های یاددهی - یادگیری
دموکراسی و حقوق بشر	استفاده از نظرات دانش‌آموزان در طراحی تکالیف کلاسی	اجتنباد و احترام	تأکید بر قانون مداری در اداره کلاس و عمل به قوانین حاکم بر محیط
	کوشش در راه ایجاد روحیه پذیرش نتایج اعمال شخصی خود		رعایت اصل آزادی بیان، عقیده و باور
	بهره‌گیری از ابتکارات و خلاقیت‌های دانش‌آموزان در کار تدریس		استفاده از راه حل‌های مسالمت آمیز برای رفع اختلافات
	قبول پاسخ‌های احياناً غیر معمول شاگردان و احترام گذاری به آنها		اجتناب از هرگونه تعصب و جانبداری در مواجهه با پاسخ‌های شاگردان
	واکنش به دور از تبعیض در برخورد با سطح توان ذهنی متفاوت شاگردان		دقت در نوع استدلال‌های شاگردان در پاسخ به سؤالات اجتماعی
بهارن و همبستگی	بحث درباره چارچوب‌های محلی، ملی و جهانی	انترناسیونالیسم	تشویق دانش‌آموزان به مشارکت در فعالیتهای گروهی بایکدیگر
	آگاهی دادن نسبت به مسائل جهانی تأثیرگذار و نحوه برخورد با آنها		دادن فرصت مشارکت به دانش‌آموزان در تصمیم‌گیری‌های کلاسی
	حساس بودن نسبت به جامعه و تغییرات فرهنگی آن		برقرارساختن رقابت‌های سالم گروهی به جای رقابت‌های انفرادی ناسالم
	اعطای فرصت کافی به شاگردان برای طرح سؤالات اجتماعی و سیاسی		یاری گرفتن از شاگردان برای تعیین قوانین و مقررات اداره کلاس
	آگاه کردن دانش‌آموزان به حقوق و وظایف شهروندی		تبادل افکار از طریق گفتگو و بحث‌های گروهی

آشنا کردن دانش‌آموزان با محیط زیست و طبیعت مناطق مختلف	۱ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰	ارائه الگوها و سرمشق‌های مناسب اجتماعی در برنامه درسی و تدریس خود	۱ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰
ترویج تفکر خودکفایی و تعهد در قبال حفظ و توسعه محیط زیست		طرح سؤالات باز و عمیق پیرامون مسائل و موضوعات اجتماعی روز	
معرفی راه‌های حفظ طبیعت به صورت فعالیت‌های فردی و گروهی		افزایش شناخت شاگردان از آرمان‌های اصلی و ارزش‌های حاکم بر جامعه	
جلب توجه دانش‌آموزان به اهمیت لزوم حفاظت از محیط زیست		داشتن برخورد صحیح با مسأله عدم پذیرش خود در برابر دانش‌آموزان	
الگو بودن در زمینه رعایت بهداشت فردی و محیطی برای شاگردان		پرورش حس قدردانی از دستاوردهای علمی و فرهنگی کشور	

معنویت
پرورش عزت نفس و خود ارزشمندی در دانش‌آموزان
واقع بینی توأم با نگرش مثبت نسبت به مسائل و رویدادها
به کار بستن ضروریات اخلاقی و ابعاد معنوی مثبت در روش تدریس
رعایت مساوات در برخورد با دانش‌آموزانی با عقاید مذهبی متفاوت
اعتبار بخشیدن به صداقت و راستی و شکیبایی در امور مختلف

جدول ۲ - جدول توزیع فراوانی توجه به مؤلفه‌های آموزش صلح در دروس کتب راهنمایی

مؤلفه کتب	جمع دروس	دموکراسی	تعاون و همبستگی	حفظ فرهنگ‌ها	خود و دیگران	انترناسیو نالیسم	حفظ محیط زیست	معنویت
اجتماعی	۳۸	۶	۲۴	۵	۲۵	۳	۴	۵
فارسی	۶۴	۲	۱۳	۱۳	۱۱	۳	۱۱	۱۰
تاریخ	۴۳	۴	۵	۵	۲	۵	-	۳
دینی	۶۲	۶	۱۳	۳	۱۳	۶	۱	۶
جمع	۲۰۷	۱۸	۵۵	۲۶	۵۱	۱۷	۱۶	۲۴

جدول شماره ۲ نشان می‌دهد که از مجموع ۲۰۷ درس دوره راهنمایی، در ۱۸ درس به مؤلفه دموکراسی و حقوق بشر، در ۵۵ درس به مؤلفه تعاون و همبستگی، در ۲۶ درس به مؤلفه حفظ فرهنگ‌ها، در ۵۱ درس به مؤلفه خود و دیگران، در ۱۷ درس به مؤلفه رعایت حقوق بین الملل (انترناسیونالیسم)، در ۱۶ درس به مؤلفه حفاظت از محیط زیست و در ۲۴ درس به مؤلفه معنویت پرداخته شده است.

همچنین بر اساس این جدول بیشترین توجه در دروس کتب دوره راهنمایی به مؤلفه تعاون و همبستگی است که در دروس کتاب اجتماعی دارای بیشترین فراوانی و در دروس کتاب تاریخ دارای کمترین فراوانی است. همچنین کمترین میزان توجه مربوط به مؤلفه های دموکراسی و حفاظت از محیط زیست است که کتب اجتماعی و دینی بیشترین و کتاب فارسی کمترین دروس را به مؤلفه

دموکراسی اختصاص داده است. در مورد مؤلفه حفاظت از محیط زیست کتاب‌های فارسی و تاریخ به ترتیب بیشترین و کمترین توجه را به این مؤلفه داشته‌اند.

جدول شماره ۴ نشان می‌دهد که بیشترین ضریب اهمیت در دروس مربوط به مؤلفه انترناسیونالیسم و کمترین ضریب اهمیت مربوط به مؤلفه حفاظت از محیط زیست است. از تحلیل آماری داده‌ها در این پژوهش نتایج زیر حاصل شده است.

۱ - در رابطه با مؤلفه دموکراسی از مجموع ۲۰۷ درس درسه پایه (اول، دوم، سوم) مقطع راهنمایی، در ۱۸ درس به این مؤلفه توجه شده است.

بیشترین میزان توجه مربوط به کتاب‌های دینی و اجتماعی است و کمترین توجه به کتاب فارسی اختصاص دارد.

جدول ۳ - جدول داده‌های بهنجار شده در دروس کتب راهنمایی

مؤلفه کتب	دموکراسی	تعاون و همبستگی	حفظ فرهنگ‌ها	خود و دیگران	انترناسیو نالیسم	حفظ محیط زیست	معنویت
اجتماعی	۰/۳۳۳	۰/۴۳۶	۰/۱۹۲	۰/۴۹۰	۰/۱۷۶	۰/۲۵۰	۰/۲۰۸
فارسی	۰/۱۱۱	۰/۲۳۶	۰/۵۰۰	۰/۲۱۶	۰/۱۷۶	۰/۶۸۸	۰/۴۱۷
تاریخ	۰/۲۲۲	۰/۰۹۱	۰/۱۹۲	۰/۰۳۹	۰/۲۹۴	—	۰/۱۲۵
دینی	۰/۳۳۳	۰/۲۳۶	۰/۱۱۵	۰/۲۵۵	۰/۳۵۳	۰/۰۶۳	۰/۲۵۰

جدول ۴ - جدول مقدار عدم اطمینان و ضریب اهمیت

مؤلفه	دموکراسی	تعاون و همبستگی	حفظ فرهنگ‌ها	خود و دیگران	انترناسیونالیسم	حفظ محیط زیست	معنویت
Ej مقدار عدم اطمینان	۰/۹۴۶	۰/۹۱۰	۰/۷۸۸	۰/۸۳۴	۰/۹۶۶	۰/۵۶۱	۰/۹۳۶
Wj ضریب اهمیت	۰/۱۵۷	۰/۱۵۱	۰/۱۴۷	۰/۱۳۸	۰/۱۶۰	۰/۰۹۳	۰/۱۵۵

دموکراسی اختصاص داده است. در مورد مؤلفه حفاظت از محیط زیست کتاب‌های فارسی و تاریخ به ترتیب بیشترین و کمترین توجه را به این مؤلفه داشته‌اند. همچنین بیشترین ضریب اهمیت در دروس مربوط به مؤلفه انترناسیونالیسم و کمترین ضریب اهمیت مربوط به مؤلفه حفاظت از محیط زیست است.

در رابطه با شاخص‌های مورد نظر پژوهش نیز یافته‌ها حاکی از آن است که بیشترین توجه در دروس دوره راهنمایی تحصیلی مربوط به شاخص برقراری ارتباط سالم با افراد است و شاخص توجه به تغییرات آب و هوا و گرم شدن زمین و شاخص اهمیت بردباری و محوخشونت و درگیری کمترین میزان توجه را در بین شاخص‌های مورد نظر تحقیق دارا بودند. همچنین بیشترین ضریب اهمیت در دروس به ترتیب مربوط به شاخص‌های احترام به تمایزات قومی و مذهبی، پرداختن به اهمیت همکاری، مخالفت با نابرابری‌های تبعیض‌آمیز و پرورش احساس همدردی با دیگران در سطح گروه، جامعه و بین الملل موجود است. کمترین ضریب اهمیت نیز به شاخص توجه به اهمیت قانون مداری و شاخص حفظ طبیعت و مراکز گردشگری اختصاص دارد.

در ادامه، به بررسی میزان توجه به مؤلفه‌ها و شاخص‌های آموزش صلح در محتوای کتاب‌ها به صورت جداگانه پرداخته شد که نتایج زیر حاصل شده است.

۱ - از مجموع ۳۸ درس در کتاب‌های اجتماعی سه ساله دوره راهنمایی، مؤلفه خود و دیگران و مؤلفه تعاون و همبستگی دارای بیشترین فراوانی در بین دروس هستند و کمترین فراوانی به مؤلفه رعایت حقوق بین الملل (انترناسیونالیسم) اختصاص دارد. همچنین بیشترین ضریب اهمیت مربوط به مؤلفه خود و دیگران و بعد از آن مربوط به مؤلفه‌های تعاون و همبستگی و حفظ فرهنگ‌ها است. کمترین ضریب اهمیت نیز مربوط به مؤلفه انترناسیونالیسم و مؤلفه حفاظت از محیط زیست است.

۲ - از مجموع ۶۴ درس در کتاب‌های فارسی سه ساله دوره راهنمایی، مؤلفه تعاون و همبستگی و مؤلفه حفظ فرهنگ‌ها دارای بیشترین فراوانی در بین دروس هستند و کمترین فراوانی به مؤلفه دموکراسی و حقوق بشر اختصاص

۲ - در رابطه با مؤلفه تعاون و همبستگی از مجموع ۲۰۷ درس در سه پایه (اول، دوم، سوم) مقطع راهنمایی، در ۵۵ درس به این مؤلفه پرداخته شده است. بیشترین میزان توجه مربوط به کتاب اجتماعی است و کمترین میزان توجه به کتاب تاریخ اختصاص دارد.

۳ - در رابطه با مؤلفه حفظ فرهنگ‌ها از مجموع ۲۰۷ درس در سه پایه (اول، دوم، سوم) مقطع راهنمایی، در ۲۶ درس به این مؤلفه توجه شده است. بیشترین میزان توجه مربوط به کتاب فارسی است و کتاب تعلیمات دینی از کمترین میزان توجه به این مؤلفه برخوردار است.

۴ - در رابطه با مؤلفه خود و دیگران از مجموع ۲۰۷ درس در سه پایه (اول، دوم، سوم) مقطع راهنمایی، در ۵۱ درس به این مؤلفه توجه شده است. بیشترین میزان توجه مربوط به کتاب اجتماعی است و کمترین میزان توجه به کتاب تاریخ اختصاص دارد.

۵ - در رابطه با مؤلفه رعایت حقوق بین الملل (انترناسیونالیسم) از مجموع ۲۰۷ درس، در ۱۷ درس به این مؤلفه توجه شده است. بیشترین میزان توجه مربوط به کتاب تعلیمات دینی است و کمترین میزان توجه در کتاب‌های فارسی و تعلیمات اجتماعی بوده است.

۶ - در رابطه با مؤلفه حفظ محیط زیست از مجموع ۲۰۷ درس، در ۱۶ درس به این مؤلفه پرداخته شده است. کتاب‌های فارسی و تاریخ به ترتیب دارای بیشترین و کمترین فراوانی در مورد این مؤلفه هستند. در کتاب تاریخ هیچ توجهی به مؤلفه مورد نظر صورت نگرفته است.

۷ - در رابطه با مؤلفه معنویت از مجموع ۲۰۷ درس، در ۲۴ درس به این مؤلفه توجه شده است. بیشترین میزان توجه مربوط به کتاب فارسی است و کمترین توجه به کتاب تاریخ اختصاص دارد.

در مجموع، بیشترین توجه در دروس کتب دوره راهنمایی به مؤلفه تعاون و همبستگی است که در محتوای دروس کتاب اجتماعی دارای بیشترین فراوانی و در محتوای دروس کتاب تاریخ دارای کمترین فراوانی است. همچنین کمترین میزان توجه، مربوط به مؤلفه‌های دموکراسی و حفاظت از محیط زیست است که کتب اجتماعی و دینی بیشترین و کتاب فارسی کمترین دروس را به مؤلفه

درس تعلیمات اجتماعی بیشتر مطرح گردد، کلاس‌های این درس برای مشاهده انتخاب شده است. به منظور جمع‌آوری داده‌ها از ابزار چک لیست محقق ساخته مشاهده رفتار معلم استفاده شده است که میانگین توجه به هر یک از مؤلفه‌های آموزش صلح در یاددهی و یادگیری به تفکیک پایه‌ها در جدول شماره ۵ آمده است.

همان طور که در جدول شماره ۵ مشاهده می‌گردد، توجه به معلمان به مؤلفه معنویت در فعالیت‌های یاددهی و یادگیری در هر سه پایه و در کل بیش از مؤلفه‌های دیگر است و در مؤلفه حفظ فرهنگ‌ها و خود و دیگران در قیاس با مؤلفه‌های دیگر میانگین پایین‌تری را احراز نمودند. به منظور قضاوت در زمینه میزان مطلوبیت پیرامون میانگین‌های به دست آمده باید به استاندارد سازی پرداخت و همان طور که بازرگان (1388) بیان می‌کند، استاندارد سازی امری قضاوتی است. در اینجا به منظور پیش‌گیری از سوگیری در استاندارد سازی، مقیاس اندازه‌گیری به ۳ قسمت مساوی به شرح ذیل تقسیم شد.

از ۰ تا ۱/۳۳ خیلی کم به کار گرفته می‌شود (نامطلوب).
از ۱/۳۳ تا ۲/۶۶ تا حدی به کار گرفته می‌شود (نسبتاً مطلوب).

از ۲/۶۶ تا ۴ زیاد به کار گرفته می‌شود (مطلوب).
بر اساس مقیاس فوق و میانگین‌های احراز شده می‌توان این گونه قضاوت نمود که در فعالیت‌های یاددهی و یادگیری در کلیه پایه‌ها، معلمان تا حدی (نسبتاً مطلوب) به مؤلفه‌های آموزش صلح توجه دارند.

وضعیت مطلوب آن است که میزان کاربست این مؤلفه‌ها در کلاس توسط معلم خیلی زیاد باشد. لذا میانگین مطلوب ۴ در نظر گرفته شد. به منظور بررسی این که آیا میان وضعیت موجود (میانگین‌های احراز شده) و وضعیت مطلوب (۴) تفاوت معناداری وجود دارد از آزمون t تک گروهی استفاده گردید که یافته‌های به دست آمده حاکی از آن است تفاوت میانگین‌ها معنادار است و بدین ترتیب می‌توان نتیجه گرفت که معلمان در انجام فعالیت‌های یاددهی - یادگیری متناسب با مؤلفه‌های آموزش صلح آن گونه که شایسته است عمل نمی‌نمایند. گفتنی است که عملکرد معلمان در مورد مؤلفه‌های دموکراسی و حقوق

دارد. همچنین بیشترین ضریب اهمیت در درس کتاب‌های فارسی مربوط به مؤلفه معنویت و بعد از آن مربوط به مؤلفه‌های تعاون و همبستگی و حفظ فرهنگ‌ها است. کمترین ضریب اهمیت نیز به مؤلفه انترناسیونالیسم اختصاص دارد.

۳ - از مجموع ۶۲ درس در کتاب‌های تعلیمات دینی سه ساله دوره راهنمایی، مؤلفه تعاون و همبستگی و مؤلفه خود و دیگران بیشترین فراوانی را در بین دروس دارا هستند و کمترین فراوانی به مؤلفه حفاظت از محیط زیست اختصاص دارد. همچنین بیشترین ضریب اهمیت در درس کتاب‌های تعلیمات دینی مربوط به مؤلفه‌های حفظ فرهنگ‌ها و معنویت و بعد از آن مربوط به مؤلفه‌های تعاون و همبستگی و خود و دیگران است. مؤلفه حفاظت از محیط زیست از کمترین ضریب اهمیت برخوردار است.

۴ - از مجموع ۴۳ درس در کتاب‌های تاریخ سه ساله دوره راهنمایی، مؤلفه تعاون و همبستگی، حفظ فرهنگ‌ها و انترناسیونالیسم دارای بیشترین فراوانی هستند و کمترین فراوانی به مؤلفه حفاظت از محیط زیست اختصاص دارد که در هیچ یک از دروس تاریخ سه پایه راهنمایی اشاره‌ای به آن نشده است. همچنین بیشترین ضریب اهمیت در دروس مربوط به مؤلفه تعاون و همبستگی و انترناسیونالیسم است و کمترین ضریب اهمیت مربوط به مؤلفه حفاظت از محیط زیست است که در دروس سه پایه مقطع راهنمایی هیچ اشاره‌ای به این مؤلفه نشده است.

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که کمیت و کیفیت مؤلفه‌های آموزش صلح یونسکو در کتاب‌های درسی مقطع راهنمایی چندان قابل توجه نبوده است. علی‌رغم حجم گسترده محتوای دروس کتاب‌های درسی توجه به مؤلفه‌های مورد نظر چندان چشم‌گیر نیست و نیازمند اقدامات اصلاحی در خصوص گنجاندن این مفاهیم در محتوای کتاب‌های درسی است.

یافته‌های مرتبط با برنامه درسی اجرا شده

از آن جایی که در بخش اول پژوهش مشخص شد که محتوای کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی بیشترین توجه را به مؤلفه‌های آموزش صلح داشتند و از آن جایی که انتظار می‌رود مفاهیم مرتبط با این موضوع در کلاس‌های

تحلیل برنامه درسی قصد شده و اجرا شده دوره... / ۱۰۳

در ادامه، نتایج به تفکیک هر یک از مؤلفه‌های هفت گانه ارائه شده است.

۱ - میزان توجه به مفهوم دموکراسی و حقوق بشر در برنامه درسی اجرا شده: نتایج تحقیق در رابطه با مؤلفه دموکراسی و حقوق بشر نشان می‌دهد که معلمان در انجام مهارت‌های یاددهی - یادگیری لازم در مورد این مؤلفه در زمینه آموزش صلح از حد متوسط ضعیف‌تر عمل می‌کنند. بیشترین میانگین مربوط به پایه دوم راهنمایی بوده است. همچنین میانگین به دست آمده برای این مؤلفه در تمامی پایه‌ها در حد نسبتاً مطلوب است. در مورد این مؤلفه مشاهدات نشان می‌دهد که معلمان با استفاده از روش‌های سنتی در امر تدریس معمولاً کلاس‌ها را به شیوه‌ای اداره می‌کنند که نقش خود به عنوان مهمترین فرد در چرخه تعلیم و تربیت را حفظ کنند. به همین دلیل اکثر معلمان تأکید بیش از حد بر اجرای قوانین حاکم بر کلاس درس دارند و خود نیز در بعضی موارد قوانینی را طراحی می‌کنند و لزوم اجرای این قوانین را به دانش‌آموزان یادآور می‌شوند. اصل آزادی بیان در کلاس‌های درس بسیار کم‌رنگ است. بیشتر همکاری‌های معلمان با دانش‌آموزان متوسط به بالاتر صورت می‌گیرد و همین امر باعث می‌شود تا به طور غیر مستقیم، دانش‌آموزان ضعیف‌تر از چرخه یادگیری خارج شوند. این امر با اصل فراگیر بودن آموزش و توجه به حقوق تک تک دانش‌آموزان که مورد توجه برنامه‌های آموزش صلح است، مغایرت دارد. آن چه که برنامه‌های آموزش صلح در پی آن هستند، فاصله گرفتن از نخبه پروری و احترام به حقوق فردی هر دانش‌آموز است.

بشر، تعاون و همبستگی، حفظ فرهنگ‌ها، خود و دیگران، انترناسیونالیسم و حفظ محیط زیست پایین‌تر از حد متوسط بوده، تنها در مؤلفه معنویت معلمان در حد متوسط عمل کرده‌اند.

بررسی این که آیا معلمان سه پایه مختلف تحصیلی (اول، دوم، سوم) در عملکرد خود در زمینه توجه به مؤلفه‌های آموزش صلح تفاوتی با یکدیگر دارند؟ نتایج نشان می‌دهد که:

۱ - در پایه اول راهنمایی تحصیلی، معلمان در مورد مؤلفه‌های دموکراسی و حقوق بشر، تعاون و همبستگی، حفظ فرهنگ‌ها، خود و دیگران، انترناسیونالیسم و حفظ محیط زیست ضعیف‌تر از حد متوسط عمل کرده‌اند و تنها در مورد مؤلفه معنویت عملکرد آنها در حد متوسط بوده است. همچنین میانگین به دست آمده در تمامی مؤلفه‌ها در محدوده نسبتاً مطلوب قرار دارد.

۲ - در پایه دوم راهنمایی تحصیلی، عملکرد معلمان در مورد تمامی مؤلفه‌های مورد نظر پژوهش به جز مؤلفه معنویت، از حد متوسط ضعیف‌تر عمل کرده‌اند. همچنین میانگین به دست آمده در تمامی مؤلفه‌ها در محدوده نسبتاً مطلوب قرار دارد.

۳ - در پایه سوم راهنمایی تحصیلی نیز معلمان مربوطه مانند دو پایه قبلی در مورد تمامی مؤلفه‌های مورد نظر پژوهش به جز مؤلفه معنویت، پایین‌تر از حد متوسط عمل کرده‌اند. همچنین میانگین به دست آمده در تمامی مؤلفه‌ها در محدوده نسبتاً مطلوب قرار دارد.

جدول ۵ - میانگین توجه به مؤلفه‌های آموزش صلح در فعالیت‌های یاددهی و یادگیری به تفکیک پایه‌ها

مؤلفه پایه	دموکراسی	تعاون و همبستگی	حفظ فرهنگ‌ها	خود و دیگران	انترناسیونالیسم	حفظ محیط زیست	معنویت
پایه اول	۱/۹۰	۱/۷۳	۱/۶۸	۱/۷۳	۱/۷۲	۲/۰۲	۲/۲۸
پایه دوم	۲/۱۴	۱/۷۶	۱/۴۵	۱/۷۷	۱/۸۸	۱/۷۲	۲/۳۳
پایه سوم	۲/۰۷	۱/۹۰	۱/۸۱	۱/۵۶	۱/۶۵	۱/۷۹	۲/۵۶
میانگین سه پایه	۲/۰۳	۱/۷۹	۱/۶۴	۱/۶۸	۱/۷۵	۱/۸۴	۲/۳۹

می‌کردند تا قابلیت‌ها و توانای‌های کشورمان را به عنوان مثال، در زمینه انرژی هسته‌ای به دانش‌آموزان اثبات کنند و حس‌قدردانی از دستاوردهای علمی و فرهنگی را در دانش‌آموزان تقویت نمایند. اما در کل میزان توجه معلمان به این مؤلفه در حد قابل قبولی نیست.

۴ - میزان توجه به مسأله خود و دیگران در برنامه درسی اجرا شده: نتایج تحقیق در رابطه با مؤلفه خود و دیگران نشان می‌دهد که معلمان در انجام مهارت‌های یاددهی - یادگیری لازم در مورد این مؤلفه در زمینه آموزش صلح از حد متوسط ضعیف‌تر عمل می‌کنند. بیشترین میانگین مربوط به پایه دوم راهنمایی بوده است. همچنین میانگین به دست آمده برای این مؤلفه در تمامی پایه‌ها در حد نسبتاً مطلوب است. آنچه که در رابطه با این مؤلفه حائز اهمیت است پرورش خودآگاهی، احساس ارزشمندی، پرورش خلاقیت و تفکر انتقادی و داشتن برخورد صحیح با دیگران است. در حالی که مشاهدات کلاسی نشان می‌دهد که معلمان کمتر از ایده‌های دانش‌آموزان استفاده می‌کنند. واکنش معلمان به دور از تبعیض نیست و معمولاً دانش‌آموزان با سطح بالای ذهنی بیشتر در کانون توجه معلمان قرار دارند. در مجموع، عملکرد معلمان در رابطه با این مؤلفه نیز رضایت‌بخش نیست.

۵ - میزان توجه به مسأله انترناسیونالیسم در برنامه درسی اجرا شده: نتایج تحقیق در رابطه با مؤلفه انترناسیونالیسم نشان می‌دهد که معلمان در انجام مهارت‌های یاددهی - یادگیری لازم در مورد این مؤلفه در زمینه آموزش صلح از حد متوسط ضعیف‌تر عمل می‌کنند. بیشترین میانگین مربوط به پایه دوم راهنمایی بوده است. همچنین میانگین به دست آمده برای این مؤلفه در تمامی پایه‌ها در حد نسبتاً مطلوب است. آنچه که از معلمان انتظار می‌رود این است که دانش‌آموزان را از حقوق و وظایف شهروندی خود آگاه سازند. مشاهدات کلاسی نشان می‌دهد که معلمان در این زمینه با استفاده از مثال‌هایی که در خلال درس از آنها استفاده می‌کردند این مفاهیم را تا حدودی به دانش‌آموزان منتقل می‌کردند. اما در رابطه با بحث در چارچوب‌های جهانی و پرداختن به رویدادهای

۲ - میزان توجه به مفهوم تعاون و همبستگی در برنامه درسی اجرا شده: نتایج تحقیق در رابطه با مؤلفه تعاون و همبستگی نشان می‌دهد که معلمان در انجام مهارت‌های یاددهی - یادگیری لازم در مورد این مؤلفه در زمینه آموزش صلح از حد متوسط ضعیف‌تر عمل می‌کنند. بیشترین میانگین مربوط به پایه سوم راهنمایی بوده است. همچنین میانگین به دست آمده برای این مؤلفه در تمامی پایه‌ها در حد نسبتاً مطلوب است. با توجه به مشاهدات کلاسی همکاری و مشارکت دانش‌آموزان در کلاس‌های درس بسیار پایین بود و تا حد اندکی دانش‌آموزان در فرایند یاددهی - یادگیری دخالت داده می‌شوند. در بیشتر موارد فرایند تدریس حالت دیکتاتوری دارد و معلمان کنترل کلاس را به دست می‌گیرند. با توجه به مشاهدات کلاسی محقق، به دلیل تعصبات بی‌جا و عدم تحمل در برابر اظهار نظر فردی دانش‌آموزان، میزان همکاری و مشارکت دانش‌آموزان در فعالیت‌های کلاسی در حد مطلوب نیست.

۳ - میزان توجه به اهمیت حفظ فرهنگ‌ها در برنامه درسی اجرا شده: نتایج تحقیق در رابطه با مؤلفه حفظ فرهنگ‌ها نشان می‌دهد که معلمان در انجام مهارت‌های یاددهی - یادگیری لازم در مورد این مؤلفه در زمینه آموزش صلح از حد متوسط ضعیف‌تر عمل می‌کنند. بیشترین میانگین مربوط به پایه سوم راهنمایی بوده است. همچنین میانگین به دست آمده برای این مؤلفه در تمامی پایه‌ها در حد نسبتاً مطلوب است. لازم به ذکر است که کمترین میانگین در بین ۷ مؤلفه آموزش صلح به این مؤلفه اختصاص دارد. مشاهدات کلاسی در رابطه با این مؤلفه نشان می‌دهد که معلمان در برابر تفاوت‌های فرهنگی دانش‌آموزان، اعتقادات دینی و مذهبی، طرز لباس پوشیدن دانش‌آموزان، زبان و بسیاری از تفاوت‌های دانش‌آموزان با یکدیگر انعطاف‌پذیری مطلوبی نداشتند. معمولاً معلمان کمتر از مثال‌هایی از جامعه برای توضیح دادن مطالب به دانش‌آموزان استفاده می‌کنند و همین امر آموزش کلاسی را از زندگی واقعی دانش‌آموزان دور می‌سازد. در رابطه با این مؤلفه آن چه که قابل توجه است این است که معلمان در مشاهدات کلاسی ارزش‌ها و آرمان‌های حاکم بر جامعه را تا حدودی برای دانش‌آموزان توضیح می‌دادند. آنها سعی

آرامش کنند. هر چند معلمان می‌کوشند تا ضروریات اخلاقی در کلاس‌ها به کار بسته شود، اما قوانین خشک حاکم بر روابط بین معلم و دانش‌آموز به شاگردان این فرصت را نمی‌دهد که تصمیم گیرنده باشند و اظهار نظرهای آزادانه داشته باشند. در کل می‌توان گفت که عملکرد معلمان در رابطه با مؤلفه معنویت در حد مطلوب بوده است، اما هنوز با حالت آرمانی آن فاصله دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

آموزش و پرورش ایران اگر بخواهد هویت ملی و نظام ارزشی را تحکیم و اعتلا بخشد، باید نگرش آن به برنامه‌های درسی و فعالیت‌های کلاس و مدرسه تغییر یابد. متأسفانه یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که با توجه به نبود امکانات و فرصت‌های مناسب برای معلمان، آگاهی این افراد از مؤلفه‌های آموزش صلح از وضعیت مطلوبی برخوردار نیست. در این بین، موضوع مورد توجه این است که آموزش باید حرکتی برای توسعه آگاهی معلمان صورت دهد و هرگونه تغییر مثبت در جهت ارتقای آگاهی معلمان از مؤلفه‌های صلح به منظور ایجاد فضایی برای گسترش آموزش صلح نیازمند رویارویی با نقش ارزش‌ها در کتب درسی مدارس است و برای این منظور باید سیاست‌های خاصی در نظر گرفته شود. نتایج این تحقیق نشان داد که مؤلفه‌های آموزش صلح به درستی وارد محتوای کتاب‌های درسی مدارس مقطع راهنمایی نشده است و میزان پرداختن به این مؤلفه‌ها در دروس کتاب‌های درسی این مقطع بسیار کم و ناچیز بوده است. محتوای برنامه درسی در راستای اهداف مورد نظر نظام آموزشی هر کشوری است، این امر نشان دهنده این است که در اهداف مورد نظر نظام آموزشی توجه گسترده‌ای به برنامه‌های آموزش صلح در مدارس نشده است.

نتایج پژوهش حاضر همسو با یافته‌های فلاح (۱۳۸۶) است که به بررسی مؤلفه‌های آموزش صلح یونسکو در کتاب‌های درسی سال اول متوسطه پرداخته است. نتایج این پژوهش نیز نشان می‌دهد که کمیت و کیفیت مؤلفه‌های آموزش صلح یونسکو در کتاب‌های درسی چندان مورد توجه نیست. وی نیز مشابه پژوهش حاضر به این نتیجه می‌رسد که محتوای کتاب مطالعات اجتماعی دارای

جهانی، معلمان به دلیل ملاحظات سیاسی و گاه به دلیل عدم داشتن اطلاعات کافی بدان نمی‌پرداختند و معمولاً به سؤالات سیاسی دانش‌آموزان پاسخ روشن و قاطعی داده نمی‌شد. در بیشتر کلاس‌ها نیز دانش‌آموزان اجازه مطرح کردن سؤالات سیاسی را نداشتند. در کل می‌توان گفت که معلمان در رابطه با این مؤلفه در حد انتظار عمل نکردند.

۶ - میزان توجه به مسأله حفظ محیط زیست در برنامه درسی اجرا شده: نتایج تحقیق در رابطه با مؤلفه حفظ محیط زیست نشان می‌دهد که معلمان در انجام مهارت‌های یاددهی - یادگیری لازم در مورد این مؤلفه در زمینه آموزش صلح از حد متوسط ضعیف‌تر عمل می‌کنند. بیشترین میانگین مربوط به پایه اول راهنمایی بوده است. همچنین میانگین به دست آمده برای این مؤلفه در تمامی پایه‌ها در حد نسبتاً مطلوب است. مشاهدات کلاسی نشان می‌دهد که معلمان تنها در دروسی به بیان مطالبی پیرامون حفاظت از محیط زیست می‌پرداختند که موضوع درس در همان راستا باشد. در این دروس نیز تنها به بیان مطالبی مختصر از لزوم حفاظت از طبیعت پرداخته می‌شد. در مجموع، عملکرد معلمان در این مؤلفه نیز پایین‌تر از حد انتظار بوده است.

۷ - میزان توجه به معنویت در برنامه درسی اجرا شده: نتایج تحقیق در رابطه با مؤلفه معنویت نشان می‌دهد که معلمان در انجام مهارت‌های یاددهی - یادگیری لازم در مورد این مؤلفه در زمینه آموزش صلح در حد متوسط عمل می‌کنند. بیشترین میانگین مربوط به پایه سوم راهنمایی بوده است. همچنین میانگین به دست آمده برای این مؤلفه در تمامی پایه‌ها در حد نسبتاً مطلوب است. لازم به ذکر است که بیشترین میانگین در بین ۷ مؤلفه آموزش صلح به این مؤلفه اختصاص دارد. آموزش صلح در نظر دارد ابعاد معنوی دانش‌آموزان را توسعه دهد و تصمیمات گرفته شده را بر اساس سیستم ارزش‌های اخلاقی و معنوی برپا کند. در سال‌های اخیر، اصلاحاتی در برنامه‌های آموزشی شده و تأکید فراوان بر توجه به ارزش‌های انسان شده است. مشاهدات کلاسی نشان داد که کلاس‌های درس به سمتی می‌روند که انسان گرایانه‌تر باشند و محیطی خالی از خشونت فراهم سازند تا دانش‌آموزان احساس امنیت و

نظام آموزشی کشور را در رابطه با آموزش مؤلفه‌های صلح در مدارس جبران کند یا خیر. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که متأسفانه معلمان مدارس نیز توجه چندانی به این مؤلفه‌ها در روش‌های اداره کلاس خود ندارند. مشاهدات کلاسی نشان داد که معلمان به دلیل آن که در کلاس‌های پرجمعیت نمی‌توانند هرروز با تک تک دانش‌آموزان صحبت و ارتباط فردی برقرار کنند کمتر به اهمیت این موضوع پی برده‌اند.

در تحقیقی که توسط بیگدلی در سال ۱۳۸۶ صورت گرفته است، میزان آگاهی مؤلفان کتب درسی و معلمان دوره راهنمایی از مؤلفه‌های آموزش صلح مورد بررسی قرار گرفته است. وی در این پژوهش به این نتیجه رسیده است که آگاهی معلمان از مؤلفه‌های آموزش صلح در مقطع راهنمایی، پایین‌تر از حد متوسط، متوسط و اندک است. نتایج این تحقیق علت کم توجهی معلمان این مقطع در برنامه درسی اجرا شده پژوهش حاضر را نیز توجیه می‌کند. طبق این تحقیق می‌توان گفت که علت اجرا نشدن مؤلفه‌های آموزش صلح در مدارس، عدم آگاهی معلمان از مؤلفه‌های آموزش صلح است. پژوهش دیگری توسط هیکس (۱۹۸۸) و سینارسکی و بریت برد (۲۰۰۳) در زمینه برنامه درسی اجرا شده و نقش معلمان در اجرای آموزش صلح انجام شده است که ارتباط نزدیکی با این پژوهش دارد. این تحقیق در مورد اهمیت مؤلفه‌های صلح (گفتگو و مفاهیم، درک متقابل، مهارت‌های ارتباطی) در مقطع راهنمایی و توجه معلمان به این مفاهیم در فعالیت‌های تدریسیشان است و معلمان را عامل مهمی در موفقیت اجرای آموزش صلح در برنامه‌های درسی می‌دانند. آنها به این نتیجه می‌رسند که معلمان به دلیل تعداد زیاد دانش‌آموزان در کلاس درس نمی‌توانند با تک تک آنها صحبت و ارتباط فردی برقرار کنند و کمتر به اهمیت این موضوع پی برده‌اند. مشاهدات کلاسی انجام شده برای تحقیق حاضر نیز نتیجه این پژوهش را تأیید می‌کند. وی از دوره راهنمایی تحصیلی به عنوان مهمترین دوره یاد کرده است.

در مجموع، تحقیقات انجام شده نشانگر آن است که اولاً، در کتاب‌های درسی مقاطع مختلف تحصیلی مفاهیم مربوط به صلح به صورت ضعیف بیان شده است. ثانیاً، نقش

بیشترین فراوانی در مورد توجه به مؤلفه‌های آموزش صلح است. نتایج تحلیل محتوای این پژوهش نشان می‌دهد که مؤلفه خود و دیگران دارای بیشترین فراوانی و مؤلفه انترناسیونالیسم دارای کمترین فراوانی در کتاب درسی اجتماعی است. در رابطه با کتاب دین و زندگی و فارسی، نتایج به دست آمده مشابه تحقیق حاضر بوده است. در حالی که تحلیل محتوای کتاب تعلیمات اجتماعی در این تحقیق نشان داد که مؤلفه خود و دیگران و تعاون و همبستگی دارای کمترین فراوانی و مؤلفه انترناسیونالیسم دارای بیشترین فراوانی بوده است.

همچنین این قسمت از یافته‌ها که در تحلیل محتوای کتب درسی مؤلفه تعاون و همبستگی بیشترین فراوانی و حفظ محیط زیست کمترین فراوانی را داشته‌اند با نتایج پژوهش منافی (۱) هم‌خوانی دارد که بررسی جایگاه آموزش صلح و جنگ در محتوای کتب درسی دوره راهنمایی پرداخته، به این نتیجه می‌رسد که درس اجتماعی، دینی، فارسی و تاریخ دارای بیشترین فراوانی در زمینه مؤلفه‌های صلح هستند. همچنین مؤلفه همکاری و تشریک مساعی از بیشترین فراوانی و مؤلفه علاقمندی به محیط زیست از کمترین فراوانی برخوردار بوده است. فرزانه رضایی (۱۳۸۷) در تحقیق خود به این نتیجه می‌رسد که کتاب تعلیمات اجتماعی به عنوان یکی از مهمترین منابع برای گنجاندن چنین آموزش‌هایی دارای کمترین فراوانی در این زمینه است. در رابطه با مؤلفه‌های آموزش صلح نتایج به دست آمده در این تحقیق و پژوهش حاضر تقریباً مشابه و در یک راستا است. بدین صورت که شاخص‌های تعیین شده برای مؤلفه دموکراسی و حقوق بشر و حفظ فرهنگ‌ها دارای کمترین فراوانی بوده‌اند. همچنین یافته‌های حکیم زاده (۱۳۸۵) نیز مؤید نتایج پژوهش حاضر است.

از آنجایی که نقش و جایگاه معلمان همواره در جهت رفع کمبودها و نواقص برنامه‌های درسی حائز اهمیت بوده است و از معلمان انتظار می‌رود تا کمبودهای برنامه درسی را با مهارت‌های تدریس خود در کلاس‌های درس جبران کنند، این پژوهش به بررسی فرایند یاددهی - یادگیری معلمان نیز پرداخت تا به این نتیجه برسد که آیا برنامه درسی اجرا شده توانسته کمبودهای برنامه درسی قصد شده

۲- با توجه به نقش معلمان در اجرای اهداف مورد نظر نظام آموزشی پیشنهاد می‌شود تا با تشکیل دوره‌های آموزش ضمن خدمت، آگاهی و درک معلمان از مفاهیم آموزش صلح افزایش یابد تا آنها بتوانند نواقص موجود در برنامه درسی قصد شده را با مهارت‌های تدریس خود برطرف سازند.

۳- یکی از ارکان آموزش و پرورش صلح، توجه و احترام به تنوعات فرهنگی است که از طریق ارتقای رشد اجتماعی در افراد قابل دستیابی است. بنابراین پیشنهاد می‌شود تا معلمان فرصت‌هایی را نظیر پخش فیلم‌های آموزنده‌ای که در آنها تنوعات فرهنگی برجسته‌اند، بازدید از مراکز و اماکنی که متعلق به اقلیت هاست و ... برای دانش‌آموزان فراهم کنند که از طریق آنها بحث و تبادل تجارب میان فراگیران و معلمان در این زمینه شکل گیرد.

۴- پیشنهاد می‌شود که جهت استقرار برنامه‌های آموزش صلح در مدارس، به جای روش‌های تدریس یک طرفه از سوی معلم، از روش‌های تدریس فعال - به ویژه روش حل مسأله - استفاده شود تا فراگیران مسائل و مشکلات حاصل از خشونت در زندگی خود و جامعه معاصر را مورد بررسی قرار داده، برای جلوگیری از گسترش آنها راه حل‌های خلاقانه‌ای بیابند.

۵- طرح مسائلی از زندگی اجتماع می‌تواند مهارت‌های فردی و گروهی دانش‌آموزان را در کلاس‌های درس پرورش دهد. بیان مسائلی از قبیل احترام به سالمندان و کمک به آنها در رفع نیازهایشان، روش‌های برخورد با افراد معلول و کم‌توان جسمی، هم‌نوعان آواره و مصیبت دیده در حوادث طبیعی، آسیب دیدگان اجتماعی و ... در محتوای کتاب‌های درسی و همچنین در مثال‌های مورد استفاده معلمان می‌تواند به این امر مهم کمک کند.

۶- با توجه به این که خشونت و تعارض ابتدا در اذهان افراد شکل می‌گیرد، بیشترین تمرکز آموزش و پرورش نیز باید به اصلاح ذهن و رشد قوه تفکر دانش‌آموزان در زمینه جنگ، صلح، امکانات و خطرات هر یک باشد. در همین راستا پیشنهاد می‌شود تا مواد کمک آموزشی مناسب جهت ترویج و گسترش فرهنگ صلح تهیه و در اختیار مدارس سراسر کشور قرار داده شود.

معلمان در بخش برنامه درسی اجرا شده مدارس در زمینه توجه به مؤلفه‌های آموزش صلح در حد قابل قبولی نیست. لازم به ذکر است که پژوهش حاضر از محدود پژوهش‌هایی است که برنامه درسی قصد شده آموزش صلح را در کنار برنامه درسی اجرا شده مورد بررسی قرار می‌دهد.

معلمان عامل مهمی در موفقیت اجرای آموزش صلح در برنامه‌های درسی هستند. آنها باید فرصت‌هایی را برای کسب مهارت‌های دانش‌آموزان و درک موقعیت‌های اضطراری ایجاد کنند و سپس راه حل‌های صلح آمیز را به جای اعمال خشونت آمیز آموزش دهند. معلمان و دانش‌آموزان باید یاد بگیرند که گوش بسپارند، در کلاس‌های درس از آزادی بیان و تنوع فرهنگی دفاع کنند و همواره برای گفت و شنود بدون تعصب اولویت قائل شوند و همبستگی و مشارکت را با رعایت اصول آزادی و حقوق بشر ترویج دهند و مذاهب و ادیان متفاوت را مانع در روابط ندانند و از هر روش و اندیشه‌ای که موجب جدایی و تمایز و اختلاف بین پیروان ادیان مختلف می‌شود، بپرهیزند. معلمان باید عوامل خشونت‌زا را بشناسند و برای از بین بردن آنها فعالیت کنند. یادگیری مبتنی بر همکاری و مباحث گروهی موجب اشاعه روح دموکراسی و ارتقای مهارت‌های گفتاری و رفتاری دانش‌آموزان می‌گردد. کاری که در مدارس امروز کشور ما به ندرت اتفاق می‌افتد. این امر نشان می‌دهد که نظام آموزشی کشور ما اولاً باید برنامه‌های آموزش صلح را در محتوای کتاب‌های درسی مدارس بگنجانند و ثانیاً فرصت آگاهی معلمان را از اهمیت اجرای این مؤلفه‌ها در کلاس‌های درس بیشتر فراهم سازد. در نهایت، بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر پیشنهادات اجرایی زیر ارائه می‌گردد.

۱- از آن جایی که رسالت اصلی درس تعلیمات اجتماعی آشنا کردن دانش‌آموزان با مفاهیمی است که به آنها کمک می‌کند تا در آینده شهروندانی مسؤول، انتقادپذیر، صلح جو و اصلاح طلب باشند، انتظار می‌رود مفاهیم و مؤلفه‌های آموزش صلح به عنوان یکی از مفاهیم کلیدی در زمینه جهانی شدن، در محتوای دروس کتب درسی تمامی مقاطع تحصیلی به ویژه درس تعلیمات اجتماعی بیشتر گنجانده شود.

Eisner. e(1994). The Educational Imagination on the Design and Evaluation, NewYork: Macmillan College Publishing Company.

Fujikane, H. (2003). Approaches to global education in the United States, the United Kingdom and Japan. International Review of Education, 49(1/2), 133-151 .

Groff, Linda 2002, 'A holistic view of peace education', Social Alternatives,21(1), 7-10.

Harris, Ian(2004). Peace education theory. Journal of Peace Education 1(1): 5-20 .

Hoepper, B (2002). Peace Education and Years 1 to 10 Studies of Society and EnvironmentKey Learning Area, Occasional paper prepared for the Queensland School Curriculum Council [http://www.qsc. qld. edu. au/kla/sose/peace_education_paper_\(draft](http://www.qsc. qld. edu. au/kla/sose/peace_education_paper_(draft))

Janke,R&Rudelius,K(2010). Effective Practices for Infusing Human Rights and Peace Education Middle School and High School Level. WWW. HUMANRIGHTSANDPEACESTORE. ORG

Jenkins, Tony)2008(. International Institute on Peace Education: Twenty-six years modeling critical, participatory peace pedagogy. In FactisPax: Journal of Peace Education and Social Justice 2(2): 166-174 .

Jenkins, Tony)2007(. Community-based institutes on peace education (CIPE) Organizer's Manual. New York: IPE

Kester, K(2010). Education for Peace: Content, Form, and Structure—MOBILIZING YOUTH FOR CIVIC ENGAGEMENT. <http://www. tc. columbia. edu/PeaceEd/IPE/index. htm> .

Libby,T(2003). Reflections on Peace Education,A journey Peace Education In Schools, 11(2).21-22 .

Lin Jing(2007). Love and Wisdom in Education:Transforming Education for Peace,Peace. ,Academic Research Library,Harvard Education Review, 362-373

McNiff, J(2004). Citizenship Education and its transformative potentials for Peace Education, A paper to be presented at the American Educational Research Association Peace Education SIG 'Peace

۷ - مهمترین شرط در استقرار فرهنگ صلح در مدارس، متقاعد شدن سیاست گذاران و برنامه ریزان درباره اهمیت آموزش صلح است تا از یک طرف بودجه لازم برای تربیت معلم در زمینه آموزش صلح اختصاص داده شود و از طرف دیگر در فضا سازی مدارس تجدید نظر شده، هر گونه عاملی که منجر به تحریک دانش آموزان به خشونت می‌گردد، حذف شود. در همین راستا، پیشنهاد می‌شود تا برنامه ریزان درسی و آموزشی نظام آموزشی با شرکت در کنفرانس‌ها و سمینارهای مختلف که در رابطه با اهمیت و جایگاه آموزش صلح برگزار می‌شود، میزان آگاهی خود را در این زمینه افزایش دهند.

۸ - یکی از موانع استقرار فرهنگ صلح، وجود قوانین خشن و انعطاف ناپذیر انضباطی در مدارس است که اولیای مدرسه و به ویژه معلمان با استفاده از قوانین مذکور سعی در کنترل فراگیران دارند. با توجه به این که کنترل و محدود کردن دانش آموزان منجر به شکل‌گیری نوعی خشونت (خشونت ساختاری) در مدرسه می‌شود، باید در جهت حذف این قوانین یک طرفه کوشید. مقررات انضباطی بهتر است با مشورت دانش آموزان تعیین گردد تا آنها در تعیین مجازات‌هایی برای تخلف از قوانین نیز دخالت داده شوند تا در آنها احساس عزت نفس و احترام شکل گرفته، از طریق نوعی منع درونی، از اعمال خشونت دست کشیده، صلح و امنیت در محیط مدرسه را تجربه کنند. نیز، گنجاندن دروسی در رابطه با محو خشونت و احترام به حقوق افراد در کتب درسی پیشنهاد می‌شود تا بدین ترتیب دانش آموزان با این مفاهیم بیشتر آشنا شوند.

منابع

Bayer, E. & Staley, L. (2002/03). Teaching peace in a violent world. Childhood Education, 79(2), 96-106 .

Bhagabati, N(2006). Peace Education for Sustainable Development- Role of-Higher Education. Paper presented at 10th. APEID UNESCO Conference held at Bangkok

Brock-Utne, B. (2000). Peace education in an era of globalization. Peace Review, 12(1), 131-138.

Education: Transforming Conflict and Citizenship in Divided Communities' San Diego

Perleberg(2000). Factors that Promote Implementation of Peace Education Training, Journal for the Study of Peace and Conflict,23(4) .

Selby,D. A (2000). The Importance of ecological thinking in global education and school reform. Theory into practice,39(2), 88-96

Stomfay-Stitz, A (2008). A History of Peace Education in the United States of America. Encyclopedia of Peace Education, Teachers College, Columbia University .

UNESCO(2003). Preliminary consolidated report to the United Nation on a culture of peace,155EX/49 .

Archive of SID